

РОЗДІЛ 11 МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК [341.171(4-6ЄС):341.215.2:339.924](477)
DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-5/95>

ПЕРСПЕКТИВИ ВСТУПУ УКРАЇНИ ДО ЄС PROSPECTS OF UKRAINE'S ACCESS TO THE EU

Асірян Р.Р., студент III курсу факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Перепелиця К.О., студентка III курсу факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Асірян С.Р., к.ю.н.,
асистентка кафедри права Європейського Союзу
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті досліджуються перспективи європейської інтеграції та вступу України до Європейського Союзу. Визначено, що вступ України до ЄС є стратегічною метою та найефективнішим способом реалізації національних інтересів. Розглядаються сучасні особливості євроінтеграційного процесу України в умовах повномасштабної російської військової інтервенції. Перспективи вступу України до Європейського Союзу структуровано та розглянуто за трьома основними напрямками: політичні, економічні та соціокультурні перспективи. Звертається увага на те, що не зважаючи на повномасштабну збройну агресію у 2022 році, Україна здобула статус кандидата в члени Європейського Союзу й активно продовжила євроінтеграційні процеси, завдяки чому темпи прогресу виконання умов Угоди про Асоціацію з ЄС за останній рік не тільки не зменшились, а й значно виростили.

Дослідження політичних перспектив в напрямку реалізації реформ та наближення до європейських стандартів дозволило виокремити як вагомні перспективи правові, інституційні, економічні, адміністративні, соціальні реформи, роботу в напрямках стандартів якості та безпеки, співпраці з європейськими інституціями.

Аналіз економічних перспектив вступу України до Європейського Союзу дозволив відзначити, що найвагомішими перевагами є широкі можливості для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку, залучення іноземних інвестицій, розширення експортних ринків та модернізація економіки. При дослідженні перспектив вступу України до Європейського Союзу, крім переваг, виявлено й низку актуальних викликів та перешкод, які доведеться врахувати та подолати на шляху до євроспільноти: геополітичний контекст, економічні виклики, соціально-економічні трансформації, виклики зумовлені внутрішніми протиріччями, східними регіонами та деокупованими територіями та необхідністю протистояння не тільки збройній агресії, а й дезінформації.

Ключові слова: Європейський Союз, перспективи євроінтеграції, європейська інтеграція України, кандидат в ЄС.

The article examines the prospects of European integration and Ukraine's accession to the European Union. It was determined that Ukraine's accession to the EU is a strategic goal and the most effective way to realize national interests. Modern features of the European integration process of Ukraine in the conditions of full-scale Russian military intervention are considered. Prospects for Ukraine's accession to the European Union are structured and considered in three main areas: political, economic and socio-cultural perspectives. Attention is drawn to the fact that, despite the full-scale armed aggression in 2022, Ukraine obtained the status of a candidate for membership of the European Union and actively continued the European integration processes, thanks to which the pace of progress in fulfilling the terms of the Association Agreement with the EU over the past year not only did not decrease, but and have grown significantly.

The study of political prospects in the direction of the implementation of reforms and approximation to European standards made it possible to single out legal, institutional, economic, administrative, social reforms, work in the direction of quality and safety standards, cooperation with European institutions as important prospects.

The analysis of the economic prospects of Ukraine's accession to the European Union made it possible to note that the most significant advantages are broad opportunities for ensuring sustainable socio-economic development, attracting foreign investments, expanding export markets and modernizing the economy. When studying the prospects for Ukraine's accession to the European Union, in addition to the advantages, a number of actual challenges and obstacles that will have to be taken into account and overcome on the way to the European Union were identified: geopolitical context, economic challenges, socio-economic transformations, challenges caused by internal contradictions, eastern regions and de-occupied territories and the need to resist not only armed aggression, but also disinformation.

Key words: European Union, prospects of European integration, European integration of Ukraine, EU candidate.

Постановка проблеми. Питання вступу України до Європейського Союзу вже багато років не втрачають актуальності, а на тлі широкомасштабної російської військової агресії перспективи вступу України до ЄС вимагають нових ґрунтовних досліджень через кардинальну зміну як міжнародно-політичної ситуації так і через події, які відбуваються безпосередньо в Україні. Збройна агресія росії проти України у 2022 році стала суттєвим поштовхом до активного обговорення питань європейської інтеграції, на сьогодні, європейські перспективи оцінюються як одні з найвагоміших для майбутнього нашої держави про що свідчать значні успіхи України в цьому напрямку – подання заявки та отримання статусу кандидата в члени Європейського Союзу.

Метою статті є комплексний аналіз реалій та дослідження перспективи вступу України до Європейського Союзу, його значення та актуальність, а також виявлення викликів і перешкод.

Виклад основного матеріалу. 2022 рік став для України роком важких випробувань, однак, жорстока війна, окупація значної частини території, складна економічна ситуація, постійні обстріли цивільного населення, руйнування енергетичної системи та багато інших проблем, які спричинила повномасштабна російська агресія не зупинили впровадження євроінтеграційних реформ. Навіть навпаки – пришвидшили рух України на шляху вступу до ЄС.

28 лютого 2022 року Україна подала офіційну заявку на членство в Європейському Союзі, що стало початком

ком процесу офіційного вступу до ЄС. Опитувальник для набуття статусу кандидата на членство в Євросоюзі було заповнено у найкоротші терміни, хоча цей документ склав тисячі сторінок і вже 23 червня 2022 року Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС за який безуспішно боролась вже не один рік. Отримавши статус кандидата, Україна, попри усі несприятливі умови, які створила військова агресія, зосередила свої зусилля на виконанні отриманих від Європейської Комісії семи рекомендацій для подальшого руху до членства в ЄС.

Майже через рік, 3 лютого 2023 року, на 24 саміті Україна – ЄС, Європейський Союз визнав зусилля, які Україна продемонструвала протягом останніх місяців у досягненні цілей, що лежать в основі її статусу кандидата на членство в ЄС, привітав реформаторські зусилля України в такі важкі часи та закликав країну продовжувати цей шлях і виконувати умови, визначені у висновку комісії щодо заявки України на членство, з метою просування до майбутнього членства в ЄС [1].

Україна, як країна, що знаходиться на перехресті між Східною та Західною Європою, має довгострокову мету – вступити до Європейського союзу. Цей процес має не тільки політичне значення, але і великий потенціал для економічного розвитку країни. Вступ до ЄС має відкрити нові можливості для України, стимулювати економічне зростання і прискорити модернізацію національної економіки.

Здобуття статусу кандидата на вступ до ЄС та подальший євроінтеграційний курс України у переважній більшості новітніх досліджень визначаються як елемент стратегічної стабільності, як для держави, так і для бізнесу, який визначає майбутнє нашої економіки та нашої країни на найближчі десятиліття [2, с. 78–81; 3, с. 119–124; 4; 5].

В процесі дослідження перспектив вступу України до ЄС здійснено аналіз сучасних особливостей самого євроінтеграційного процесу України за результатами якого було встановлено, що умови повномасштабної російської військової інтервенції

- активізували процеси євроінтеграції, особливо «воєнної» інтеграції європейських країн та стимулювали багатосторонній перегляд пріоритетів у сфері безпеки де Україна, на сьогодні є ключовим гравцем;

- довели впевненість українців у виборі європейського вектору розвитку, посилили громадську підтримку євроінтеграції;

- підтвердили готовність та здатність України захищати демократичні цінності, незалежність своєї держави та її право на європейський шлях розвитку;

- активізували двосторонні перемовини України та країн – членів ЄС, дозволили Україні заручитись підтримкою майже усіх країн – членів Європейського Союзу.

Як доводять матеріали круглого столу, який відбувся у листопаді минулого року в рамках проєкту «Україна на шляху до ЄС: реалії і перспективи», що реалізується Центром Разумкова за підтримки Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні, головну тему обговорень на сьогодні складають особливості, проблеми і виклики нового етапу інтеграції України до ЄС у якості кандидата на вступ, а також – перспективи подальших відносин Києва і Брюсселя [6].

Аналіз наукової літератури дозволив структурувати перспективи вступу України до Європейського Союзу за трьома основними напрямками:

- політичні перспективи, які включають в себе реформи та наближення до європейських стандартів урядування, підтримку ЄС, участь України в програмах та ініціативах ЄС;

- економічні перспективи основними напрямками яких є розвиток торговельних зв'язків, інвестиції та технологічний розвиток України, вигоди та переваги вільної торгівлі та економічної інтеграції євро простору;

- соціокультурні перспективи: зміна менталітету та цінностей, нові можливості для освіти, науки та культури, перспективи молодіжної співпраці у сфері науки, спорту та мистецтва.

Дослідження політичних перспектив, зокрема в напрямку реалізації реформ та наближення до європейських стандартів дозволяють виокремити наступні перспективи як на шляху до здобуття членства, так і після його отримання:

1. Правові реформи: Україна зосереджує зусилля на глибокій реформі правової системи з метою наближення національного законодавства до європейських стандартів. Це включає модернізацію законодавства, підвищення незалежності судової системи, боротьбу з корупцією та зміцнення прав людини.

2. Інституційні реформи: Україна зосереджується на підсиленні демократичних інституцій, забезпеченні правової держави та боротьбі з корупцією. Це включає створення незалежних регуляторних органів, підвищення прозорості та відкритості в управлінні, а також зміцнення ролі громадського сектору та недержавних організацій [7].

3. Економічні реформи: Україна активно проводить економічні реформи для створення конкурентоспроможної ринкової економіки, що відповідає європейським стандартам. Це включає лібералізацію ринків, стимулювання підприємництва, поліпшення бізнес-клімату, захисту інтелектуальної власності, безпеки продукції, залучення іноземних інвестицій [8].

4. Адміністративні реформи: Україна зосереджується на модернізації та ефективному управлінні державним апаратом, враховуючи європейські стандарти. Це включає спрощення бюрократичних процедур, розробку електронного урядування та підвищення прозорості та відповідальності в управлінні.

5. Соціальні реформи: Україна реалізовує реформи у сфері соціального захисту, освіти та охорони здоров'я, щоб забезпечити відповідність європейським стандартам. Це включає покращення доступу до якісної освіти та охорони здоров'я, розвиток соціального захисту та забезпечення рівних можливостей для всіх громадян.

6. Стандарти якості та безпеки: Україна активно впроваджує європейські стандарти якості та безпеки в різних сферах, включаючи харчову промисловість, фармацевтику, транспорт, енергетику та інші. Це сприяє підвищенню якості товарів і послуг, а також забезпеченню безпеки населення.

7. Європейська інтеграція: Україна активно співпрацює з європейськими інституціями та агентствами з метою адаптації до європейських стандартів. Це включає участь в програмах та ініціативах ЄС, обмін досвідом та експертизою, а також прийняття європейських нормативних актів та стандартів.

8. Перспективи членства: хоча вступ України до Європейського Союзу є тривалим процесом, успішна реалізація реформ та наближення до європейських стандартів відкриває перспективи для майбутнього членства і покращує ситуацію в країні вже зараз. В подальшому це й надалі сприятиме зміцненню демократії, економічному розвитку та поглибленню співпраці з країнами-членами ЄС. Можна констатувати, що Україна вже отримала та отримуватиме й надалі позитивні наслідки від реалізації програм євроінтеграції, хоча наразі і залишається невідомим коли ж вона отримає статус члена Європейського Союзу.

Аналізуючи економічні перспективи вступу України до ЄС необхідно відзначити, що однією з головних переваг є можливість залучення іноземних інвестицій. Це було актуальним для України протягом усього часу її розвитку, однак набуває неабиякої значущості на тлі численних руйнувань як цивільної, так і енергетичної інфраструктури, які завдані війною. Крім того, вступ до ЄС дозволить Україні брати участь у програмах та ініціативах Європей-

ського союзу, спрямованих на підтримку економічного розвитку. Це включатиме фінансову підтримку, технічну допомогу та обмін досвідом у різних сферах. Україна зможе скористатися програмами європейської соціальної політики, науково-дослідницькими проектами, інноваційними ініціативами та проектами з розвитку інфраструктури. Це сприятиме покращенню умов життя громадян, підвищенню рівня освіти, здоров'я та соціального захисту.

Вступ до євроспільноти надасть українським компаніям доступ до великого внутрішнього ринку ЄС, що охоплює понад 500 мільйонів споживачів. Це стимулюватиме зростання експорту українських товарів та послуг, збільшення виробництва та створення нових робочих місць. Іноземні інвестори, у свою чергу, будуть зацікавлені в розвитку українського ринку, що має великий потенціал і певні конкурентні переваги як для України, так і для Європейського Союзу.

Членство в ЄС відкриє Україні можливості для технологічного та інноваційного розвитку. Українські компанії матимуть доступ до передових технологій, дослідницьких ресурсів та міжнародних наукових мереж, що сприятиме підвищенню їх конкурентоспроможності на світовому ринку. Крім того, українські студенти та науковці зможуть брати участь у міжнародних обмінах та співпраці з провідними європейськими університетами та науковими центрами, що сприятиме обміну знаннями та інтеграції в світовий науковий простір.

Набуття статусу кандидата в члени ЄС у 2022 році посилює акценти на реформуванні внутрішнього законодавства та підвищенні якості управління. Це вже стало вагомим стимулом для змін у сфері правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, забезпечення рівноправності та захисту прав людини. Такі перетворення і в подальшому сприятимуть створенню сприятливого інвестиційного клімату, залученню більшої кількості іноземних партнерів та підвищенню довіри до української економіки [9].

Звичайно, вступ до Європейського союзу також вимагає від України подальших реформ та адаптації до європейських стандартів. Це потребує певних витрат і створює труднощі у короткостроковій перспективі, проте у довгостроковій перспективі ці реформи та адаптація матимуть позитивний вплив на економіку країни. Заходи щодо реформування економічного сектору, підвищення ефективності підприємств та забезпечення правового захисту бізнесу допоможуть повернути нові інвестиції, створити більше робочих місць та зміцнити стабільність економіки.

Окрім економічних переваг, вступ до ЄС також сприятиме політичній стабільності та безпеці в регіоні. Україна, як член ЄС, отримає підтримку та захист від ЄС у випадку зовнішньої агресії чи загрози безпеки, що у свою чергу збільшить довіру іноземних партнерів та сприятиме подальшому розвитку міжнародної співпраці.

Загалом, економічні перспективи вступу України до Європейського союзу є багатообіцяючими. Вступ до європейської спільноти надасть Україні можливості для сталого політичного та соціально-економічного розвитку, залучення іноземних інвестицій, розширення експортних ринків, технологічного розвитку та модернізації економіки. Процес реформ та адаптації до європейських стандартів є для України викликом, але ці реформи поступово формують основу для стійкого економічного зростання, забезпечення правової держави та покращення якості життя громадян України.

Дослідження перспектив вступу України до ЄС дозволило виявити не тільки переваги, але й цілу низку актуальних викликів та перешкод на шляху до євроспільноти. Найбільш значущими з них є:

Геополітичний контекст. Україна знаходиться в складній геополітичній ситуації, яка включає військову інтервенцію, захоплення значної частини території країни та довготривалу окупацію Криму та території Донецької

та Луганської областей. Ці проблеми створюють політичні та безпекові ризики і, безумовно, можуть вплинути на перспективи вступу країни до ЄС. Окрім цього і інші геополітичні фактори, такі як ситуація у сусідніх країнах, зміни в міжнародних відносинах та розміщення сил, можуть мати вплив на перспективи вступу України до ЄС. Геополітична нестабільність може ускладнити процес вступу та вимагати додаткових зусиль з боку України, хоча за останній рік Україна вже встигла заручитись підтримкою майже усіх країн – членів ЄС.

Перешкоди в реалізації внутрішніх реформ. Україні необхідно проводити глибокі та послідовні реформи у багатьох сферах, таких як правоохоронна система, боротьба з корупцією, судова реформа та підвищення ефективності управління. Недостатня прогресивність у цих реформах може стати перешкодою для вступу до ЄС, а ефективна реалізація цих реформ навіть у мирний час є непростою завданням.

Економічні виклики. Щоб стати повноцінним членом ЄС, Україна має зміцнити свою економіку, підвищити конкурентоспроможність та забезпечити сталий економічний розвиток. Це включає модернізацію промисловості, підвищення енергоефективності, залучення іноземних інвестицій та розвиток підприємництва. Реалізація цих завдань вимагатиме значних зусиль.

Соціально-економічні трансформації. Вступ до ЄС вимагає значних соціально-економічних трансформацій. Необхідно підвищувати рівень життя громадян, забезпечувати сталий економічний зріст, створювати нові робочі місця та підвищувати якість освіти та охорони здоров'я. Це вимагатиме інвестицій, реформування системи соціального захисту та підвищення ефективності господарської діяльності, але першочергово – перемоги над агресором.

Корупція та правоохоронна система. Корупція є серйозною проблемою в Україні, і боротьба з нею є важливим завданням для наближення до європейських стандартів. Необхідно зміцнювати правоохоронні органи, забезпечувати незалежність судової системи та впроваджувати ефективні механізми запобігання та припинення корупційних діянь.

Громадська думка. Рівень підтримки вступу до ЄС серед українського населення є важливим фактором який тривалий час розцінювався як перепона для вступу. Дослідження неодноразово проведені у попередні роки демонстрували, що думка суспільства щодо вступу до ЄС може бути подвійною. Деякі люди в Україні підтримували євроінтеграцію, тоді як інші висловлювали сумніви і опозицію, так у 2021 році вступ підтримували 61% українців, а проти висловлювалось 28%. Відсутність широкої підтримки серед українського населення щодо вступу до ЄС довго було вагомим викликом, проте, опитування проведене Соціологічною групою «Рейтинг» 1–2 жовтня 2022 року зафіксувало різкі зміни громадської думки: 86% українців підтримали б вступ України до Європейського Союзу у разі проведення референдуму і тільки 3% висловились би проти – 3% [10] (рис. 1). При цьому, підтримка вступу до ЄС була одностайна серед представників усіх макрорегіонів та вікових груп.

Східні регіони України та Крим. Конфлікт на сході України та окупація Криму створюють складну ситуацію для вступу до ЄС. Забезпечення безпеки та стабільності у цих регіонах, а також врегулювання конфлікту, є необхідною передумовою для успішної євроінтеграції. При цьому, навіть деокупація усіх українських земель та відновлення територіальної цілісності країни в межах кордонів 1991 року не усунуть усіх викликів. Перед Україною постане складне завдання реінтеграції деокупованих територій Донбасу і Криму, яке охопить реінтеграцію населення, національні, міжнародно-правові аспекти та юридичні аспекти реінтеграції, економічне відновлення деокупованих територій, тощо [11; 12].

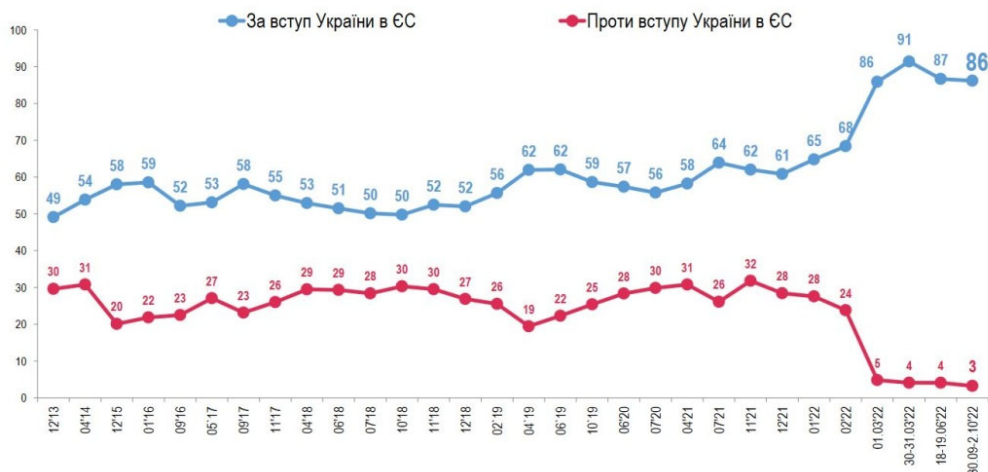

Рис. 1. Рейтинг підтримки вступу України в ЄС

Міжнародні відносини. Вступ України до ЄС також залежить від розвитку співробітництва та взаєморозуміння з іншими країнами, включаючи країни-члени ЄС. Україна повинна забезпечувати добросусідські відносини, активно співпрацювати з міжнародними організаціями та дотримуватися міжнародних норм і стандартів. За рік війни українська дипломатія налагодила двосторонній дієвий діалог з більшістю країн світу, однак загрози від сусіда-агресора не зникнуть навіть після повної перемоги України і цей фактор можна також розглядати як виклик для європейського вектору розвитку.

Внутрішні протиріччя. Необхідно констатувати, що Україна має різноманітні політичні, етнічні та соціокультурні групи, що можуть мати різні погляди та інтереси. Забезпечення національного єднання, консолідації суспільства та підтримка міжкультурного діалогу залишаються важливими завданнями для подальшої успішної євроінтеграції.

Протидія дезінформації. Україна стикається зі значними викликами в сфері інформаційної безпеки, включаючи розповсюдження дезінформації та гібридні загрози. Забезпечення інформаційної безпеки та розвиток медіаграмотності є важливим викликом над яким доведеться працювати і в повоєнні часи не тільки на шляху до євроспільноти, але й для забезпечення національної безпеки та незалежності.

Безумовно, цей список викликів та перешкод, які доведеться долати Україні навіть після перемоги у цій жорсткій неспровокованій війні, є неповним. Країну чекають усі складності повоєнного відновлення. Однак варто визнати, що наразі, попри надзвичайно важку ситуацію і воєнний стан, Україна впевнено долає перешкоди та рухається за євроінтеграційним вектором про що свідчать дані Звіту про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами (Угода про асоціацію) [13] згідно з яким прогрес виконання умов Угоди збільшився з 63% в 2021 році до 72% в 2022 році, тобто на 9%, а за результатами 2022 року та частини 2023 року загальний прогрес вже склав 83%.

Висновки. Підбиваючи підсумки проведеного дослідження можна констатувати, що вступ України до ЄС – це

шлях, який дозволить Україні стати повноправним учасником європейського співтовариства, зайняти відведену їй геополітичну позицію, сприятиме її інтеграції в глобальну економіку та підвищить її міжнародний престиж. Вступ до європейської спільноти надасть Україні можливості для сталого політичного та соціально-економічного розвитку, залучення іноземних інвестицій, розширення експортних ринків, технологічного розвитку та модернізації економіки.

При цьому, важливо зазначити, що вступ до Європейського союзу – це складний і тривалий процес, який вимагає від України реалізації широкого спектру реформ у політичній, економічній, правовій та соціальній сферах. Це включає боротьбу з корупцією, покращення ділового клімату, реформу судової системи, забезпечення дотримання прав людини, адаптацію законодавства до європейських стандартів та багато інших аспектів. Проте, євроінтеграція – це не тільки низка політичних та соціально-економічних реформ. У перспективі – це стан публічності державної влади і політики, утвердження європейських цінностей, формування та розвиток свідомого й активного громадянського суспільства, яке гарантує громадянам можливості впливати на процеси розробки і впровадження державних рішень та забезпечує прозорість дій державних органів.

Для успішного вступу до ЄС Україні необхідно продовжувати впроваджувати та послідовно здійснювати необхідні реформи. Так, результати цих реформ будуть отримані у довгостроковій перспективі, однак державі треба й надалі продовжувати працювати над зміцненням свого правового, інституційного та адміністративного потенціалу. Необхідно забезпечити стабільність і прозорість бізнес-середовища, покращити умови для інвестицій та сприяти розвитку підприємництва. Також важливо забезпечити стале економічне зростання, підвищити рівень життя населення та зменшити розбіжності між регіонами.

Однак найголовнішим кроком на шляху до членства в ЄС на сьогодні залишається відновлення та захист територіальної цілісності держави та перемога над сусідом-агресором. Перед Україною стоять важливі завдання повоєнного відновлення і відбудови країни, однак, це не має стати перешкодою на шляху до євроінтеграції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Спільна заява за підсумками 24-го саміту Україна – ЄС. Офіційне інтернет-представництво Президента України Володимира Зеленського : веб-сайт. URL: <https://www.president.gov.ua/news/spilna-zayava-za-pidsumkami-24-go-samitu-ukrayina-yes-80765> (дата звернення: 27.04.2023).
2. Могиль В. Європейська інтеграція як перспективний напрям модернізації України. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2022. Вип. 3 (63). С. 78–81.
3. Дудкевич В. І. Процес інтеграції України до Європейського Союзу в контексті суперечностей внутрішньо європейського розвитку. *Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку*. 2021. № 1. С. 119–124

4. Актуальні проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції України : зб. матеріалів XIX наук.-практ. конф. / за заг. ред. Л. Л. Прокопенка. Дніпро: НТУ ДП, 2022. 151 с.
5. Соціально-політичні, економічні та гуманітарні виміри європейської інтеграції України: зб. наук. пр. X Міжнар. наук.-практ. конф. / Вінниця. 2022. Ч. 2. 264 с.
6. Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. Національна безпека і оборона. *Україна на шляху до ЄС: реалії і перспективи*. 2022. № 1–2 (187–188). С. 132.
7. Полешко А. Європейські перспективи України: наскільки нинішні реформи задовольняють вимоги Єврокомісії. *Юрист&Закон*. 2023. № 1 (686). URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA016317 (дата звернення: 05.05 2023).
8. Алєкєнкіна К. Наближення до ЄС. Огляд реформ за четвертий квартал 2022. *ВоксУкраїна* : веб-сайт. URL: <https://voxukraine.org/nablyzhennya-do-yes-oglyad-reform-za-chetvrtij-kvartal-2022> (дата звернення: 05.05 2023).
9. Геополітичні та геоекономічні зміни, формовані під впливом російської агресії, та оновлення місця України у світовому просторі / за ред. В. Юрчишин. Київ: Центр Разумкова, 2022. 102 с.
10. Динаміка зовнішньо-політичних настроїв населення (1-2 жовтня 2022). *Соціологічна група «Рейтинг»* : веб-сайт. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/dinam_ka_zovn_shnopol_tichnih_nastro_v_naselennya_1-2_zhovtnya_2022.html (дата звернення: 08.05.2023).
11. Реінтеграція населення деокупованих територій Донбасу і Криму в Україну: права і громадянство. Круглий стіл. *Незалежний аналітичний центр геополітичних досліджень «БОРИСФЕН ІНТЕЛ»* : веб-сайт. URL: <https://bintel.org.ua/analytics/politics/reintehratsiya-naselennya-deokupovanykh-terytoriy-donbasu-i-krymu-v-ukrayinu-prava-i-hromadyanstvo/> (дата звернення: 10.05.2023).
12. Макаренко Н. А. Нові перспективи вступу України до Європейського Союзу: вплив російсько-української війни 2022 року на Євроінтеграцію. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. № 1 (2022). С. 366–369.
13. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2022 рік. *Україна – Європа* : веб-сайт. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/zvit_pro_vykonannya_ugody_pro_asociaciyu_za_2022_rik.pdf (дата звернення: 14.05.2023).